BASTERIA

TIJDSCHRIFT VAN DE NEDERLANDSE
MALACOLOGISCHE VERENIGING

VOL. 19, NO. 1, PAG. 1-20 23 - V - 1955

Vondsten van tropische kauri's in Nederland

door

W. S. S. VAN BENTHEM JUTTING
(Zoölogisch Museum, Amsterdam)

In de zomer van 1954 werd mij door de Heer G. D. VAN DER HEIDE, hoofd van het Oudheidkundig Museum Noordoostpolder op Schokland, een kleine partij kauri's (*Monetaria moneta* en *Monetaria annulus*, syn. *Cypraea moneta* en *C. annulus*) gezonden, welke waren opgespit in de Wieringermeer en vervolgens door de Rentmeester der Domeinen in de Wieringermeer, Ir A. OVINGE, ter kennis van de Heer VAN DER HEIDE waren gebracht.

Behalve de exemplaren, die ik zelf ter inzage kreeg, zag de Heer VAN DER HEIDE er nog ruim 800 en bovendien vernam hij van een grondwerker, dat een kennis er wel 3000 in bezit had.

De meeste dezer kauri's (die niet inheems zijn, doch in de Indische Oceaan en in de Molukken leven) waren verzameld op kavel E1, in de Wieringermeer ten Z van Hippolytushoef en ten W van Wieringerwerf, terwijl er ook op enkele kavels in de nabijheid, min of meer verspreid over een smalle strook grond, exemplaren gevonden zijn.

Alle kauri's werden gevonden aan de basis van een jong-mariene zandlaag van ± 80 cm dikte. Dit jong-mariene zand rust daar ter plaatse op oude blauwe zeeklei.

De oude blauwe zeeklei (symbool Geol. Kaart van Nederland I 3 k) dateert van lang vóór het ontstaan der Zuiderzee. Zij is in later eeuwen, tot kort vóór het ontstaan der Zuiderzee, overdekt geweest door een veenafzetting. Bij de mariene transgressie uit Noordzee en Waddenzee, welke sedert ongeveer de vierde eeuw onzer jaartelling optrad, en waardoor bij stukjes en beetjes de Zuiderzee ontstond, is eerst deze veenlaag door de zee weggeslagen. Vervolgens deponeerde de steeds meer opdringende zee bovenop de bloot gekomen oude blauwe zeeklei een nieuwe zee-afzetting, ditmaal bestaande uit zand, het zo-even genoemde jong-mariene zand.

De kauri-vondst uit de Wieringermeer herinnert sterk aan een soortgelijk geval, dat van Westkapelle bekend is. Bij deze plaats strandde en verging op 28 Juni 1738 het thuisvarende fregat der Oost-Indische Compagnie de Reygersbroek. Dit schip was gedeeltelijk geladen met kaurischelpen. Het doel van de invoer van deze tropische schelpen in Nederland was in die tijd de overbrenging der kauri's (met hetzelfde schip, of met een ander schip) naar West-Afrika, om in dit werelddeel, waar de schelpen *niet* voorkomen, kauri's te ruilen tegen goederen en slaven. Een slaaf werd òf geheel in kauri's betaald (waarvoor wel 20.000 à 30.000 stuks benodigd waren) òf deels in kauri's, deels in goederen (b.v. wapenen, kruit, armringen, textiel, jenever, e.d.) (WISSE, 1933, p. 57). De slaven werden vervolgens vervoerd (met hetzelfde schip, of met een ander schip) naar West-Indië of naar Noord-Amerika.

Niet alleen de Nederlanders dreven in de 16de tot 19de eeuw een dergelijke handel, ook de Engelsen importeerden grote ladingen kauri's in Londen en Liverpool, om deze vervolgens weer naar West-Afrika te verschepen.

Dat het gebruik van kauri's als betaalmiddel reeds van oude datum is, bewijst wel de soortnaam *moneta,* die LINNAEUS in 1758 (Systema Naturae, ed. X) aan deze meest gangbare schelpmunt gaf.

De Westkappelse stranding is, voor zover mij bekend, het eerst vermeld in Tegenwoordige Staat van alle Volken, deel XX, Zeeland, 1753, p. 260. Later, in 1886, verscheen er een iets uitvoeriger bericht in het Domburgsch Badnieuws (J.M.J., 1886), waarnaar ook VAN REGTEREN ALTENA in zijn proefschrift (1937, p. 116) verwees.

In de jaren volgende op deze stranding werden aan de voet van de Westkappelse zeedijk jaarlijks honderden exemplaren van *Monetaria moneta gevonden.* Nog heden ten dage vindt men op het Nederlandse en Belgische strand af en toe exemplaren. Door de onverwoestbaarheid van de schelpen zijn zij gewoonlijk in goede conditie, met de bekende porseleinglans der Cypraeidae, de *moneta*-schelpen met knobbelige omtrek en geelachtig van kleur, de *annulus*-schelpen met gladde omtrek, grijsachtig, met oranje ring op de rug.

De strandvondsten concentreren zich in een zuidelijk verspreidingsgebied en een noordelijk verspreidingsgebied. Zuidelijke vindplaatsen zijn: Belgische kust, Westkapelle, Ritthem, Rammekens, Domburg, Ouddorp (alles *moneta*) en opgespoten terrein bij de Nolledijk en Domburg (beide *annulus*). Noordelijke vindplaatsen zijn: Bergen-aan-Zee, Haaksgronden, Wieringermeer, Enkhuizen (alles *moneta*) en Wieringermeer *(annulus).*

Een dergelijke stranding van een kauri-schip moet, blijkens de vondst op kavel E1, ook in de Wieringermeer plaats gevonden heb-

ben, vermoedelijk in de 17de, 18de of 19de eeuw vóór de afschaffing der slavernij in 1863. Dit verklaart de grote plaatselijke aantallen van de twee geld-kauri's, zonder één andere tropische schelp erbij. Het schip was vermoedelijk op weg van Oost-Indië naar Amsterdam, of van Amsterdam naar West-Afrika, maar geraakte onderweg in moeilijkheden, en heeft een deel der lading overboord moeten zetten, of is gezonken. Tot dusver zijn op kavel E1 echter geen resten van een wrak gevonden.

Afgaande op deze feiten is het niet onmogelijk, dat de vondsten in Zeeland en omgeving aan het Westkapelse schip, die in het Waddengebied aan het Wieringer schip moeten worden toegeschreven.

Tot nu toe zijn geen geld-kauri's gevonden tussen Goeree en Bergen-aan-Zee. Mocht dit in de toekomst al eens gebeuren, dan dient men in de grote badplaatsen, zoals Scheveningen, Noordwijk en Zandvoort, waar veel verkoop van snuisterijen ten behoeve van de vreemdelingen plaats heeft, er rekening mee te houden, dat *moneta*- en *annulus*-schelpen verloren kunnen zijn van met dergelijke schelpen beplakte doosjes. Deze hebben dus niets te maken met de gestrande koopvaardijschepen.

Door de afschaffing van de slavernij is de mensenhandel in onbruik geraakt. De goederenhandel tussen de Europese landen en West-Afrika, die te voren, naast de slavenhandel, ook steeds belangrijke afmetingen innam, werd nu alleen voortgezet. Daarbij speelden de kauri's nog lang — zij het in afnemende mate — een rol. Sedert de eeuwwisseling is in het grootste deel van Afrika de kauri als betaalmiddel uit de mode geraakt en vervangen door Europese muntsoorten. Wel worden de schelpen nog veel als sieraad, amulet, als versiering van maskers, schilden en kledingstukken gebruikt.

In de Maleise Archipel schijnt de betaling met kauri's nimmer gebruikelijk te zijn geweest. RUMPHIUS (1705, p. 17) wist zeer goed, dat er in Voor-Indië grote zaken mee werden gedaan: „Daar is noch een andere rijkdom in de Maldivis, 't welk kleine Hoorntjes zijn, dik als een pink, geheel wit, zommige glad en blinkende... Deze Hoorentjes worden in zulken menigte weggevoert naar alle gewesten van Indiën, dat ik zomtijds gezien heb 30 en 40 scheepen vol met dezelve bevracht. Bij die van Bengale zijn ze in zulk een waarde, dat ze daar voor gemeen geld gangbaar zijn, hoewel die Natien, Goud, Zilver en andere Metaalen genoeg hebben; en dat, 't geen te verwonderen is, de Koningen en groote Heeren aldaar heele pakhuizen laten bouwen, om ze te bergen, en ze voor een deel van hunnen schat te houden."

Indien in RUMPHIUS' tijd ook op Ambon zelf of in de omgeving kauri's zouden zijn gebruikt als betaalmiddel, had hij dat zeker vermeld.

Tot kort voor de tweede wereldoorlog waren beide kauri-soorten, *annulus* zowel als *moneta*, nog zeer begeerde betalingsstukken bij de Papoea-stammen van Centraal Nieuw-Guinea. Uit een brief van September 1938, geschreven door Dr L. J. TOXOPEUS, zoöloog bij de Amerikaans-Nederlandse Archbold-Expeditie 1938—1939, citeer ik het volgende: „De Papoea's van de Groote Vallei geven niet om het verschil tusschen de twee soorten (hoewel elders *moneta* sterk favoriet is). Zij accepteeren beide soorten graag, als er maar een gat in den rug gebroken is. Met een els en een hamertje is dat gemakkelijk te doen, en zoo hebben wij in het Habbemakamp al heel wat ruilhandel gedreven". Bij de aanvang van de Expeditie had men zich van te voren verzekerd van een met kauri's welgevulde portemonnaie. De schelpen waren deels bij Tandjong Priok, deels bij Ambon en Makassar gevist, maar ook waren enige blikken aangekocht op Colombo. De koers bij de Papoea's bedroeg 50 kauri's voor één cent.

In dezelfde tijd ervoer ook Dr C. C. F. M. LE ROUX tijdens de Nieuw-Guinea Expeditie van het Kon. Nederl. Aardrijkskundig Genootschap 1939, dat in het hooggebergte van Centraal West Nieuw-Guinea kauri-geld nog zeer verbreid is. Volgens zijn waarnemingen waren *moneta*-schelpen het enige gangbare betaalmiddel, *annulus* werd beschouwd als „vals" geld.

Ook in de Melanesische eilanden is het gebruik van kauri's als geldstuk nog op vele plaatsen in zwang. De transacties, die er mee verricht worden betreffen overal goederen, geen mensen. Wel wordt vaak een bruidsschat in kauri's voldaan (VAN EMST, 1954).

Het zal echter wel niet lang duren of ook in deze streken, Nieuw-Guinea en Melanesië, zal het schelpengeld vervangen worden door Europese, Aziatische of Australische metalen munten.

Ten slotte wil ik nog met een enkel woord wijzen op het gebruik van kauri's als betaalmiddel bij gezelschapsspelen. Hierover berichtte reeds J.M.J. (1886): „In Zeeland was en is dit nog het geval bij de boerenbevolking. Men geeft aan de Cauri's de naam „keutjes", omdat ze in vorm enige gelijkenis hebben met een varkenssnuit. Meestal worden 20 keutjes bij 't spel met één cent betaald". Ook DARTEVELLE (1953, p. 62) vermeldt dit gebruik van kauri's in Zeeland, n.l. om bij het kaartspel de winstpunten aan te duiden.

Van de secretaresse van de Zeeuwse Vereniging voor Dialectonderzoek, Dr H. C. M. GHIJSEN ontving ik hierover nog de volgende inlichtingen: Keutjes zijn goed bekend op Walcheren en in West Zeeuws-Vlaanderen (dus de kuststreek!), daar buiten echter sporadisch (slechts 2 opgaven uit Zuid-Beveland en één uit Noord-Beveland). Zij worden gebruikt als fiches bij het kienspel en bij schimmel (d.i. klok en hamer), dat van ouds op het platteland van Walcheren

werd gespeeld. Zij werden geborgen in een „keutjesdôôze" (St Anna ter Muiden). Behalve keutjes hoort men ook de naam „varksjes" (Hoofdplaat) en „zeugjes" (Heinkenszand en Wolfaartsdijk). Bruin gekleurde keutjes (door roest? of een andere kauri-soort?) worden „stropiekeutjes" (Souburg en ?Domburg) genoemd. In Westkapelle is de naam „basters" bekend, hetgeen een verbastering is van bucio (spaans), buzio (portugees) of bouge (frans) voor deze schelpen. Oude Nederlandse reisverhalen spreken van bougijs, of boesies, of boesjes.

Het ligt voor de hand, dat men voor de gezelschapsspelen in Europa over vrij grote voorraden van deze keutjes moet beschikken, anders zou het afrekenen spoedig vastlopen.

GERAADPLEEGDE LITERATUUR

DARTEVELLE, E., 1953. Les „N'zimbu", Monnaie du Royaume de Congo. Mém. Soc. Roy. Belge d'Anthropol. et Préhist. (N.S.) no. 1, 249 pp.

EICHHORN, A., 1929. Molluskengeld. Die Rohstoffe des Tierreichs, Kap. XII-K, pp. 264—280.

EMST, P. VAN, 1954. Geld in Melanesië. Proefschrift, Amsterdam, 139 pp.

JACKSON, J. WILFRID, 1917. Shells as evidence of the migrations of early culture. Publ. Univ. Manchester, no. CXII, pp. I-XXVIII and 1—208.

J(ANSSEN), J. M., 1886. Cypraea moneta. Domburgsch Badnieuws, no. 13, 25 Sept. 1886.

KEYZER, IJ., 1870. Iets over de Weekdieren. Alb. d. Natuur, pp. 97—128.

PFEIFFER, L., 1914. Die steinzeitliche Muscheltechnik, 334 pp.

REGTEREN ALTENA, C. O. VAN, 1937. Bijdrage tot de kennis der fossiele, subfossiele en recente mollusken, die op de Nederlandsche stranden aanspoelen en hunner verspreiding. Nieuwe Verh. Bataafsch Gen. Rotterdam, (2-de reeks) vol. 10, 3-de stuk, 184 pp. 12 pl.

ROUX, C. C. F. M. LE, 1948. De Bergpapoea's van Nieuw-Guinea en hun woongebied. Deel 1, schelpengeld op pp. 346—366.

RUMPHIUS, G. E., 1705. D'Amboinsche Rariteitkamer. Amsterdam.

SCHILDER, F. A., 1926. Die ethnologische Bedeutung der Porzellanschnecken. Zeitschr. f. Ethnol. vol. 58, pp. 313—327.

SCHILDER, MARIA, 1952. Die Kaurischnecke. Neue Brehm-Bücherei, Heft 46, 46 pp.

SCHNEIDER, O. 1905. Muschelgeldstudien, 190 pp., 16 pl.

WISSE, A., 1933. De Commercie-compagnie te Middelburg van haar oprichting tot het jaar 1754. Dissertatie Leiden, 108 pp.

SUMMARY

In the summer of 1954 one of the labourers working in the Wieringermeer (one of the reclaimed polders in the former Zuiderzee) dug up a large quantity of cowry-shells (*Monetaria moneta* and *M. annulus*) which were lying close together at about 80 cm below the surface. In all between 3000 and 4000 cowries were found.

This assemblage probably formed part of the cargo of a wrecked trading vessel bound for Amsterdam from the East Indies (where the cowries were fished), or on the outward journey from Amsterdam to West Africa (where the cowries are not indigenous) and where in the 16th to 19th centuries goods and slaves were purchased with oriental cowries.

The cowry treasure in the Wieringermeer is reminiscent of a similar shipwreck near Westkapelle in the province of Zeeland where in 1738 a frigate of the Dutch East Indian Company was stranded on the beach and lost its cargo, including a great number of cowries. Since that date cowries are found now and again in varying numbers on the North Sea beach of the province of Zeeland, where the farmers still use them nowadays as counters in card and other round games.